

Krzysztof Stefański, *Ludzie, którzy zbudowali Łódź. Leksykon architektów i budowniczych miasta (do 1939 r.)*, Księży Młyn Dom Wydawniczy, Łódź 2009, ss. 196.

Od ćwierćwiecza obdarza nas Krzysztof Stefański publikacjami, które krok po kroku poszerzają wiedzę o architekturze i urbanistyce Łodzi. Pozwoliły one dostrzec w przestrzeni miasta znacznie więcej wartych uwagi budynków niż tylko zabudowania fabryczne i „pałace ziemi obiecanej”. W wielu z tych prac poddano weryfikacji obiegiowe, nie poparte źródłami informacje i opinie dotyczące zarówno autorstwa, jak i szczegółów budowy licznych obiektów. Poza szeregiem opracowań monograficznych poświęconych wybranym budynkom lub twórcom (Juliusz Jung, Adolf Zeligson, Antoni Urbanowski), jest też Stefański autorem prac fundamentalnych i niezwykle użytecznych¹. Do tej kategorii należy recenzowana pozycja, prezentująca twórców architektury Łodzi. Biogramy łódzkich budowniczych i architektów znaleźć już można było we wcześniejszych opracowaniach K. Stefańskiego. Wystarczy wskazać choćby, obejmujący 42 postacie, poczet twórców obiektów sakralnych w Łodzi² czy mały leksykon tych autorów łódzkich budowli, którzy byli Niemcami lub legitymowali się niemieckim pochodzeniem³. W tym jednak przypadku mamy do czynienia ze swoistą *summą*, w której autor zaprezentował sylwetki 246 architektów, budowniczych i właścicieli firm budowlanych, czynnych w Łodzi w latach 1820–1939. Kilkanaście lat temu podobny leksykon, efekt szeroko zakrojonej kwerendy archiwalnej i prasowej, wydał Jacek Strzałkowski⁴. Jego opracowanie, sięgające po 1944 r., wymieniało blisko 400 twórców łódzkiej architektury, w tym majstrów budowlanych, sztukatorów, a także osoby, o których nic nie można było powiedzieć poza tym, że wzmiankowane były jako mieszkający w Łodzi architekci. Publikacja Strzałkowskiego, wydana w niewielkim nakładzie (100 egz.), trudno już dostępna, kładła nacisk na wątki

¹ K. Stefański, *Atlas architektury dawnej Łodzi (do 1939 r.)*, Łódź 2003; tenże, *Gmachy użyteczności publicznej dawnej Łodzi. Banki, hotele, szkoły, szpitale, teatry...*, Łódź 2000.

² K. Stefański, *Architektura sakralna Łodzi w okresie przemysłowego rozwoju miasta 1821–1914*, Łódź 1995.

³ K. Stefański, *Udział Niemców w kształtowaniu architektury łódzkiej. Mały leksykon architektów i budowniczych*, „Kronika Miasta Łodzi” 2005, nr 3.

⁴ J. Strzałkowski, *Architekci i budowniczowie w Łodzi do 1944 r.*, Łódź 1997.

biograficzne, w mniejszym stopniu uwzględniając dokonania zawodowe opisywanych osób.

W leksykonie Stefańskiego nacisk położony został na udokumentowanie łódzkich dokonań „bohaterów” książki zarówno w zakresie projektowania, jak i realizacji poszczególnych obiektów architektonicznych. Szczególnie cenna jest warstwa ilustracyjna wydawnictwa. Bogata, z wielu źródeł pochodząca i starannie dobrana ikonografia, obejmuje nie tylko portrety twórców, ale przede wszystkim fotografie budynków, nierzadko w ich pierwotnym kształcie. Oglądając ją trudno oprzeć się wrażeniu, że Łódź jest miastem wykwintnych budowli reprezentujących wszystkie główne nurty architektury XIX stulecia i pierwszego trzydziestolecia wieku XX. Właściwy leksykon (można byłoby go też nazwać słownikiem biograficznym) poprzedza syntetyczny szkic, w którym K. Stefański przedstawił proces kształtowania się i rozwoju łódzkiego środowiska budowniczych i architektów. Zwraca w nim uwagę przejrzyste uporządkowanie terminologii związanej z projektowaniem i realizacją obiektów architektonicznych, bardzo zróżnicowanej w źródłach, a dobrze oddającej przecież dynamikę kształtowania się zawodu architekta.

Jedyną wątpliwość budzić może zasadność zamieszczenia w leksykonie biogramu Rajmunda Rembielińskiego. Można to odczytać jako ukłon w stronę „budowniczego miasta Łodzi”, praktyka-urbanisty, który co prawda rzeczywiście osobiście nadzorował pierwsze prace miernicze, ale bardzo wątpliwe jest, czy angażował się w jakiegokolwiek projekty z zakresu architektury. Wykonywał je służbowo mu podległy Józef Maliszewski⁵. W przypadku kilku biogramów możliwe było też ich uzupełnienie o brakujące informacje. Na przykład na s. 174 brak daty śmierci (1945 r.) Otto Wagnera jr. Postać to na tyle wybitna i znana, że ustalenie owo nie powinno nastęrczać trudności⁶. Miruta Słońska (s. 157), współautorka projektu osiedla na Polesiu Konstantynowskim, urodziła się w 1902 r.; po II wojnie światowej przebywała na emigracji, zmarła w Chicago⁷. Dość liczne są też usterki, w większym stopniu zawinione przez wydawcę niż przez autora. Najbardziej dokuczliwy jest brak jednolitości w podpisach fotografii. Przy części z nich podana jest lokalizacja obiektu (nazwa ulicy), przy innych nie. Za regułę przyjęto używanie obecnych nazw ulic, ale na s. 72 fotografia szkoły przy ul. Scaleniowej podpisana jest nazwą ulicy używaną w międzywojniu. Na s. 160 pojawił się błąd w dacie śmierci Kazimierza Stebelskiego (jest: 940 r.); na s. 155 literówka „k. Berlin”, na s. 137 – „budynek biurowow-

⁵ K. Woźniak, *Inicjatywy przemysłowe Rajmunda Rembielińskiego w Łodzi w latach 1820–1830*, [w:] *Rajmund Rembieliński. Jego czasy i jego współcześni*, red. A. Barszczewska-Krupa, Warszawa 1989, s. 67, 74.

⁶ <http://eng.archinform.net/arch/33416.htm>.

⁷ M. Słońska-Grabowska była córką poety Edwarda Słońskiego. Jego twórczość przypomniał łódzki literat Marian Piechal (E. Słoński, *Wybór poezji*, oprac. i wstępem opatrzył M. Piechal, Warszawa 1979).

-restauracyjny”; niedomknięte nawiasy przy datach (s. 56, 57, 63, 91); na s. 14 błąd ortograficzny w wyrazie „byłoby”; na s. 187 błędy w tytule poz. 15. Kompendia i leksykony należą do tego rodzaju wydawnictw, których przydatność z reguły nie maleje z upływem czasu. Warto więc drukować je z należytą dbałością. Poza tym mówić (drukować) niestarannie o rzeczach pięknych po prostu nie wypada, tym bardziej że omówiona publikacja będzie niewątpliwie należeć do „ksiąg pierwszych”, które badacz dziejów Łodzi powinien mieć w zasięgu ręki.

Krzysztof P. Woźniak